

Потреби населення як фактор активізації розвитку метрополійних функцій міста Ужгорода

Визначено і структуровано потреби населення Закарпатської області. Окреслено важливість розвитку метрополійних функцій міста Ужгорода як фактора реалізації таких потреб. Оцінені можливості міста Ужгорода щодо розвитку метрополійних функцій з огляду на стан його економічної бази та роль в системі розселення регіону. Обґрунтовано заходи, спрямовані на реалізацію цього завдання.

Ключові слова: потреби населення, метрополійні функції, територіальна організація економіки, заходи

Постановка проблеми. Потреби населення, які є рушієм економічної діяльності загалом, виступають важливим фактором активізації формування і розвитку метрополійних функцій міст, насамперед обласних центрів. Але, стосовно різних міст цей фактор діє по-різному. Адже, потреби міського населення не можна окреслити для усіх без винятку міст однаково, бо багато в чому вони залежать від регіону розташування міста, його величини та соціально-економічного розвитку, ментальності та вікового складу населення та багатьох інших чинників. В наш час необхідно оцінити, як впливають потреби населення на розвиток метрополійних функцій міста Ужгорода, оскільки це місто вирізняється з-поміж інших обласних центрів тим, що воно є значно меншим за кількістю населення. Це місто є західними воротами з Європи в Україну і навпаки. Воно має унікальне не тільки геополітичне положення, але й географічне. Ужгород – місто, яке володіє потужним економічним та соціально-культурним потенціалом. Здійснення ним метрополійних функцій ускладнюється тим, що більша частина Закарпатської області, адміністративним центром якої він є, – гірська. А саме від рівня реалізації метрополійних функцій залежить не тільки соціально-економічний розвиток регіону, але й його територіальна організація загалом. Після здобуття Україною незалежності ряд метрополійних функцій міста Ужгорода ослабли, що значною мірою пов'язано з реформуванням економіки регіону. Безумовно, цей негативний процес треба стримати і активізувати розвиток метрополійних функцій міста. Очевидно, що доцільно переглянути потреби населення під кутом зору реалізації поставленого завдання, що й передбачається зробити в цій статті. Вищенаведене засвідчує, що тема статті актуальна, потрібна і своєчасна.

© *М.М. Дуран*, 2013.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток метрополій є постійно в центрі уваги зарубіжних дослідників, зокрема польських вчених, серед яких імена Т. Марковського, Т. Маршала, В. Змітровича, Г. Горжеляка є всевітньо відомими у зв'язку з науковими пошуками власне у цій царині. В Україні в наш час системне вивчення метрополій в умовах ринкового господарства в контексті регіонально-економічних досліджень започаткувала Л. Шевчук, про що засвідчують її публікації [7; 8 та ін.]. Колектив вчених Інституту регіональних досліджень НАН України: М. Мельник, О. Кушнірецька, С. Щеглюк, А. Шевчук, Л. Казьмір, Р. Яремчук продовжує вивчення метрополій, зокрема, перспектив розвитку метрополійних функцій обласних центрів Західного регіону України.

Метою статті є висвітлення потреб населення як фактора активізації метрополійних функцій міста Ужгорода.

Виклад основного матеріалу. Можливість задоволення головних потреб міського населення і визначає якість життя населення міста. Наприклад, журнал Фокус щорічно складає рейтинг 50-ти найкращих для проживання міст України, які оцінювали за 14 різними критеріями: динаміка чисельності населення; рівень злочинності; витрати міського бюджету на одного мешканця; середні доходи населення; рівень зайнятості та безробіття; можливість отримання вищої освіти; рівень ділової активності; міську інфраструктуру; рівень забезпечення культурних потреб; рівень цін на комунальні послуги; рівень забезпеченості медичними послугами; екологічний стан міста; туристичну привабливість та інші параметри [1]. До п'ятдесяти увійшло і два закарпатських міста – Ужгород на 10-й позиції і Мукачеве на 13-й, що вказує на відносно високий рівень життя у цих містах. Значною мірою це пояснюється тим, що ці 2 міста виконують ряд метрополійних функцій регіонального і надрегіонального характеру. Тривалий період між цими містами велася боротьба за першість і за «столичність» в Закарпатській області, яка виражалася у намаганні сконцентрувати в межах вказаних міст максимальну кількість та потужність метрополійних функцій, котрі дозволяли «з'єднувати» воедино в системі розселення окремі поселення гірських і рівнинних територій.

Безумовно, до метрополійних функцій міста Ужгорода як обласного центру висувалися особливі вимоги, оскільки, міста і селища Закарпаття вирізняються з-поміж міських населених пунктів інших регіонів України, а, відповідно, потреби їх населення також є трохи іншими, бо формуються під впливом особливих для цього регіону чинників. Розглянемо кілька особливостей розміщення і функціонування міських населених пунктів Закарпаття, щоб визначити пріоритетні потреби їх мешканців та окреслити метрополійні функції Ужгорода, здатні в тій чи іншій мірі забезпечити ці потреби.

У географічному відношенні Закарпатська область розташована на південному заході України в межах західної частини Українських Карпат та Закарпатської низовини і є однією з областей Карпатського регіону. Площа її території становить 12,8 тис. км² (2,1% території України) і майже 80% займає система гірських ланцюгів, які простягаються з північного заходу на південний схід – Верховинсько-Вододільний хребет, Горгани, Свидівець, Чорногора, Полонинський хребет, Рахівський масив і Вулканічний хребет [2]. Рельєф області має безпосередній вплив на розселення населення: більшість поселень маю прив'язку до понижених міжгірних улоговин чи рівнинних ділянок. У Закарпатській області є 30 міських населених пунктів: 11 міст (Ужгород, Берегове, Мукачеве, Хуст, Чоп, Виноградів, Іршава, Перечин, Рахів, Свалява, Тячів) і 19 селищ міського типу (Батьово, Великий Березний, Вилок, Королево, Воловець, Жденієво, Міжгір'я, Кольчино, Чинадієво, Великий Бичків, Кобилецька Поляна, Ясіня, Буштино, Дубове, Солотвино, Тересва, Усть-Чорна, Середнє, Вишково) [3; 6]. Можна простежити чітку диференціацію міських населених пунктів за абсолютною висотою розташування.

Таку диференціацію можна пояснити складністю розбудови значних за кількістю населення поселень в умовах гірського рельєфу: дорожка вартість будівництва житлових та громадських споруд, складність прокладення транспортних та комунальних комунікацій, складніші умови для проживання населення і обмежені можливості для господарського розвитку, розвиток катастрофічних природних і антропогенно спричинених процесів (зсуви, обвали, селі, лавини тощо). Перевага проживання у гірських умовах полягає у можливості проживання в екологічно чистій місцевості, вести традиційне для регіону господарство, розвивати рекреаційно-туристичну діяльність тощо. Отже, очевидно, географічні особливості Закарпатської області висувають особливі вимоги до реалізації адміністративно-територіальної метрополійної функції міста Ужгорода. В свою чергу, реалізація цієї функції вимагає виваженого адміністративно-територіального поділу Закарпатської області, з одного боку, розвиненої транспортної мережі, з другого боку, та висококваліфікованого управлінського персоналу, з третього боку.

Місто Ужгород повинно розвинути також унікальну поліетнічну метрополійну функцію. Її зміст полягає у забезпеченні рівних умов для життєдіяльності багатонаціонального населення у всіх куточках Закарпатської області. Адже, ця область має тривалу і складну історію заселення. Вчені вважають, що перші поселення тут виникли ще у період раннього палеоліту (близько 500 тис. років до н. е.). Географічне розташування регіону зумовило багаторазові зміни державної приналежності: IX ст. – Слов'янське князівство

білих хорватів під проводом князя Лаборця; XI-XVI ст. – Угорське королівство; кінець XIII – початок XIV ст. – середня частина Закарпаття у складі Галицько-Волинського князівства; XVI ст. до 1867 р. – західна частина – Угорське королівство у складі Австрійської імперії, східна частина до VII ст. – частина Трансільванського князівства Османської імперії; 1867-1918 рр. – Австро-Угорщина; 1919 р. – Угорська Республіка Рад; 1919-1939 рр. – Чехословаччина; 1939 р. – Карпатська Україна; 1939-1944 рр. – Угорщина; 1944-1945 рр. – Закарпатська Україна; 1945-1991 рр. – Українська Радянська Соціалістична Республіка; з 1991 р. – Україна. Такий історичний розвиток спричинив до того, що зараз Закарпаття – багатонаціональний регіон, у якому окрім корінного українського населення проживає понад 30 національностей. Саме історичний розвиток обумовив різнонаправлену планувальну структуру поселень, формування міської спільноти та створення своєрідних «міських традицій». У більшості міст і селищ збереглися історичні будівлі, деякі з яких внесені ЮНЕСКО до переліку історично-цінних архітектурних пам'яток.

Загальна чисельність населення Закарпатської області станом на 1 січня 2013 р. складала 1 251,56 тис. осіб, з яких 461,254 тис. осіб (36,9%) проживає у містах та селищах міського типу, а 790,306 тис. осіб (63,1%) – у селах. За Державними будівельними нормами України міські населені пункти Закарпаття належать до малих міст, і лише обласний центр місто Ужгород і місто Мукачево – до середніх.

Слід також зауважити, що за останні 10 років в Закарпатській області 8 селищам міського типу Колочава, Майдан (Міжгірський район), Ільниця, Довге (Іршавський район), Тур'ї Ремети (Перечинський район), Поляна (Свалявський район), Нижні Ворота (Воловецький район), Богдан (Рахівський район), розташованим переважно у гірських районах, надано статус сільських населених пунктів, оскільки в них зафіксовано суттєве зменшення чисельності населення.

Розвиток економічної метрополійної функції міста Ужгорода полягає у забезпеченні зростання впливу обласного центру на поліпшення зайнятості та ріст доходів населення інших поселень регіону. І Ужгород має високі можливості реалізувати цю функцію. Адже, Ужгород є найбільшим економічним центром області з розвинутою інфраструктурою. У місті зосереджено 4358 об'єктів господарювання (25,4% загальної кількості об'єктів області). Тут розвинуте підприємництво. На 10 тис. населення в місті припадає 164 малих підприємств при середньому показнику по області та по Україні – 60 одиниць [5]. Зареєстровано 9,6 тис. підприємців – фізичних осіб. Найбільша кількість суб'єктів підприємницької діяльності юридичних осіб здійснюють діяльність у торгівлі – 525 од., в промисловості – 453, у будівництві – 128, операціями з нерухомістю займаються 327, транспортні

послуги надають 79 підприємств. У готельному та ресторанному бізнесі здійснюють діяльність 69 суб'єктів підприємницької діяльності [5]. Санаторії, будинки відпочинку і пансіонати області одночасно можуть приймати до 4000 відпочиваючих [2].

Основними галузями промислового сектора економіки міста є харчова, легка, деревообробна, меблева, виробництво машин та устаткування. Провідні підприємства міста, залучивши внутрішні резерви та іноземні інвестиції, провели реконструкцію і модернізацію виробництв, випускають на сьогодні конкурентоспроможну продукцію на внутрішньому та зовнішньому ринках [4]. Лідерами у харчовій промисловості є: Ужгородський коньячний завод, ТОВ «Скілур» – виробництво вин, ТОВ «Ріо-Кола», ТОВ «Кристал-Лкжс» – випуск мінеральної води та безалкогольних напоїв, ВАТ «Геліос» – виробництво майонезів, кетчупів. У легкій промисловості: ЗАТ «Ужгородська швейна фабрика», ТОВ «Фабрика швейних виробів Мірей» – швейні вироби в асортименті, ЗАТ «Ужгородська взуттєва фабрика». У лісовій та деревообробній: ТОВ «ЕНО-Ужгород ЛТД» – виробництво меблів, ТОВ «Тріо-Транс», СП ТОВ «Рейн», СП ТОВ «Захисник» – виробництво столярно-теплярських виробів та виробів з деревини. У машинобудуванні та металообробці: ВАТ «Турбогаз» – виробництво обладнання для газоперекачувальних станцій, запірної арматури для транспортування газу, ТОВ «Гал ЛТД» – виробництво електродвигунів, ТОВ «Матяш і Матяш» – випуск джугів автомобільних для головних збиральних конвеєрів «Ауді» та «Фольксваген», СП «Техніка» – газові конвектори. У хімічній промисловості лідером є ТОВ «Хенкель-Ужгород» – випуск нових видів пральних порошків та інших товарів побутової хімії [4].

Найбільшу питому вагу в загальному обсязі реалізованої продукції, робіт та послуг займає оптова і роздрібна торгівля, торгівля транспортними засобами та послуги з їх ремонту – 75,2%, промисловість – 14,5%, будівництво – 4,4%, транспорт – 2,3% операції з нерухомістю – 1,5%, готельний та ресторанний бізнес – 0,6%, фінансова діяльність – 0,3%. За три останні роки активізувалося іноземне інвестування [5]. Надходження прямих іноземних інвестицій дозволили створити нові спільні підприємства, а на ряді діючих провести модернізацію виробництва. За видами економічної діяльності найбільше інвестицій спрямовано у розвиток обробної промисловості (35,3 млн. \$), торгівлю і побут (8,8 млн. \$), готелі та ресторани (2,3 млн. \$) і будівництво (1,4 млн. \$). Інвестиційну діяльність в місті здійснюють інвестори з 28 іноземних держав [2].

Для розвитку економічної метрополійної функції міста Ужгорода важливу роль може відіграти центр передачі знань щодо здійснення економічної діяльності в малих містах. Він може бути створений при університеті, чи

як самостійна структура. У такому центрі мали б бути організовані курси щодо кваліфікованого розвитку підсобного господарства. Адже, для міських жителів, особливо у найменших містах, підсобне господарство відіграє велику роль. У структурі домогосподарств області 59,3% перебувають у сільській місцевості, а решта – міські. За кількісним складом середній розмір домогосподарств області становить 3,46 особи та є найвищим серед регіонів при 2,58 особи в середньому по країні. Вісім з десяти домогосподарств області, у тому числі і міських, мають у своєму користуванні земельні ділянки, а шість з десяти – утримують худобу, птицю, бджіл.

Підсумовуючи вищезазначене, можна сформувати перелік потреб для міських мешканців Закарпатської області, який можна буде використовувати для подальших розробок у сфері планування розвитку міст і формуванні міських громад, а також для розвитку метрополійних функцій міста Ужгорода. Основними категоріями потреб міського населення є економічні, соціально-побутові, соціально-культурні, науково-технологічні, екологічні, інформаційні (табл. 1).

Розвиток метрополійних функцій Ужгорода до рівня, здатного сприяти реалізації окреслених в таблиці 1 потреб. При цьому, важливо подбати і про удосконалення територіальної організації міських населених пунктів Закарпаття, серед головних шляхів якого можна визначити:

- врахування природно-географічних умов регіону при міському плануванні і виборі напрямів розвитку міста;
- застосування функціонального зонування міської території з відповідним інфраструктурним забезпеченням кожної із зон;
- оптимізація усіх галузей міського господарства для раціонального використання території і вирішення соціально-економічних проблем;
- збереження природного та історичного середовища міста (селища) шляхом створення охоронних зон (як природних, так і історичних), запобіганню чи швидкій ліквідації забруднень, застосування у міському господарстві енергоощадних технологій і екологічних матеріалів тощо;
- використовувати природні та історико-культурні ресурси міст і селищ для розвитку туристичної і курортно-рекреаційної сфери як одного із пріоритетних напрямків міського господарства.

Висновки. Регіональні органи влади мають розробити чітку програму розвитку метрополійних функцій міста Ужгорода на тривалий період з урахуванням потреб населення Закарпатської області. Лише за таких умов можна успішно вирішувати проблеми територіальної організації економіки області, поліпшувати забезпечення потреб і досягти високого рівня розвитку окремих поселень та регіону загалом.

Таблиця 1

Основні потреби мешканців міст Закарпатської області

| Класи потреб | Види потреб |
|----------------------|---|
| Економічні | <ul style="list-style-type: none"> – забезпечення робочими місцями – власне житло (квартира чи будинок) – належний рівень заробітної плати і, відповідно, доходів – отримання соціальної допомоги у разі необхідності – можливість реалізації в обраній сфері діяльності (праця за наймом, контрактом, створення власного підприємства тощо) |
| Соціально-побутові | <ul style="list-style-type: none"> – добре розвинена сфера комунального обслуговування мешканців міста (газопостачання, водопостачання і водовідведення, інші комунальні послуги, транспортне обслуговування тощо) – належний рівень медичного обслуговування – забезпечення необхідної кількості місць у дошкільних, загальноосвітніх і спеціалізованих навчальних закладах, можливість отримати професійну чи вищу освіту – соціальний захист людей пенсійного віку – достатня кількість торгівельних закладів, гастрономічних об'єктів, фінансових установ тощо |
| Соціально-культурні | <ul style="list-style-type: none"> – можливість сформувати власний стиль життя – участь у політично-культурному житті міста і країни – можливість об'єднуватися у соціальні групи за національними, релігійними, професійними ознаками, клуби за інтересами тощо – розвинута мережа спортивно-оздоровчих закладів, місць для занять фізкультурою і спортом – мережа закладів дозвілля і відпочинку (міські парки і сквери, театри, бібліотеки, кінотеатри, клуби тощо) |
| Науково-технологічні | <ul style="list-style-type: none"> – впровадження нових технологій у всі галузі економіки міста і у власній оселі – забезпечення безперерйного доступу до сучасних телекомунікаційних мереж |
| Екологічні | <ul style="list-style-type: none"> – моніторинг й попередження природних стихійних лих та техногенних екологічних катастроф – комфортні умови проживання у сприятливих екологічних умовах – впровадження ресурсощадних технологій у всі сфери міського життя |
| Інформаційні | <ul style="list-style-type: none"> – вільний доступ до інформації про усі сфери життя міста – розвиток незалежних ЗМІ |

Список використаних джерел

1. Визначено найкращі міста для життя в Україні / Нове Закарпаття. – Режим доступу : <http://xn-80aaazq5agsa4k.net/society/6885-viznachenonaykrasch-mstadlya-zhittya-v-ukrayin.html>.
2. Закарпатська область. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.
3. Населені пункти Закарпатської області. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.
4. Промисловість м. Ужгорода. – Режим доступу : <http://business-guide.com.ua/enterprises?v=46&o=201>.
5. Ужгород: Офіційний сайт міста Ужгород і Ужгородської міської ради. – Режим доступу : <http://www.umg.uzhgorod.ua/>.
6. Чисельність наявного населення України (станом на 1 січня 2013 року) : стат. зб. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 112 с.
7. Шевчук Л.Т. Польський досвід розвитку метрополій: уроки для України / Л.Т. Шевчук // Сталій розвиток економіки : Всеукр. наук.-вироб. журнал. – 2013. – №1. – С. 3–7.
8. Шевчук Л.Т. Проблеми і напрямки розвитку міста Львова як туристичного міста / Л.Т. Шевчук // Вісник Донецького університету економіки та права : зб. наук. праць / ред. кол. В.К. Мамутов, О.І. Амоша, А.Я. Берсуцький. – Донецьк : ДонУЕП, 2012. – №2. – С.8–16.

Дуран М.М. Потребности населения как фактор активизации развития метрополитанских функций города Ужгорода.

Определено и структурировано потребности населения Закарпатской области. Очерчена важность развития метрополитанских функций города Ужгорода как фактора реализации таких потребностей. Оценены возможности города Ужгорода относительно развития метрополитанских функций, исходя из учета состояния его экономической базы и роль в системе расселения региона. Обоснованы мероприятия, направленные на реализацию этого задания.

Ключевые слова: потребности населения, метрополитанские функции, территориальная организация экономики, мероприятия.

Duran M.M. Needs of the population as a factor of activization the development of metropolitan functions of Uzhgorod.

Certainly and the necessities of population of the Zakarpattia area are structured. Importance of development of metropolises functions of city Uzhgorod is outlined as to the factor of realization of such necessities. Appraised possibilities of city Uzhgorod in relation to development of metropolises functions, taking into account the state of him economic basis and role in the system of settlement of region. The measures sent to realization of this task are reasonable.

Key words: necessities of population, metropolises function, territorial organization of economy, measures.